

# dat, dát, diet, duot, dot ja **de do dot do doppe**

Sámegielas leat miellagiddevaš pronomenat, mat eai gávdno máŋgga gielas, eai goit lagamus ránnjágielain dahje muđui Eurohpá gielain. Muhto gielladutkiid perspektiivvas buot geld-dolamos pronomenat eai kánske leat guvttiidlogu dahjege duála pronomenat, vaikko dat dávjá adnojit earenoamáš sámi pronomenin. Ovdamearkka dihte *moai* ja sullasaš personpronomenat gávdnojit miehtá máilmmi, muhto nu ollu eai oro gávdnomiin gielat main leat seamma ollu demonstratiiva pronomenat go sámegielas. Ja gos máilmmis gávdnojit ge **dat, dát, diet, duot, dot ja dan dakkárat?**

## Guvttiidlohku Sámis ja Vilges viesus

Guvttiidlohku vuhtto sámegielas personpronomeniin *moai, doai* ja *soai*, ja vearbahámiin maid geavahit dalle go hállat guovtto olbmo birra – munno, dudno dahje sudno birra. Dát namuhuvvojit dávjá ovdamearkan das, mo earálágan sámegiella lea eará gielaidek-tui. Guvttiidlogu hámit gávdnojit buot sámegielain, goit personpronomeniin, vaikko eai buot gielain vearbain. Muhto sámegiella ii leat áidna giella guvttiidloguin. Oarje-Sibirijás, muhtun muddui maiddái davvnuorttamus Eurohpás, gávdnojit sámegiella gáiddus fuolkegielat dego njenecgiella ja manjsigiella, main leat semmasullasaš guvttiidlogut. Oarjin ges guvttiidlohku gávdno inuihtagielain.

Guvttiidlogu kategorijat eai dattetge gula dušše davviálbmogiid gielaide, muhto dat gávdnojit duoppil dáppil miehtá máilmmi. Dábálaččat dat eai leat, muhto eai nu eahpedábálaččatge. Guvttiidlohku gullá maiddái máŋgga čuođi miljovna hálli arábagillii. Eurohpás guvttiidlohku ja guvttiidlogu pronomenat gávdnojit

maiddái Slovenia našunálagielas, slovenagielas. Dat lea maiddái USA presideantta eamida Melania Trump ja su bártne eatnigiella – nuppiid sániiguin maiddái Vilges viesus gullo guvttiidlohku, go dat guovttos dahjege *soai* orruba doppe.

Guvttiidlogu buohta sáhtta maid lasihit, ahte Jaskesábi guovllus leat gielat main leat sánit mat sulastahttet sámegiella sáni *moai*. Dat eai dattetge mearkkaš geaid beare *munno*, muhto leat dárkileappot. Ođđa-Selánda dahjege Aotearoa maoriid gielas leat sánit *māua* ja *tāua*. Guktot leat vuosttaš persovvna guvttiidlogu pronomenat, mat čujuhit munnje ja geasa nu earái. Dattetge lea stuorra erohus dainna, letnego sáhkkan *māua* vai *tāua*: Jus dajan *tāua*, de dalle don leat mu fárus – *tāua* mearkkaša seamma go *moai duinna*. Muhto jus in hálla du birra, ja sáhkkan letne baicce *moai suinna*, de dalle ferten dadjat *māua*. Gielladutkit gohčodit dán ekskluderejeaddji pronomena *māua* (‘moai suinna’) eksklusiiivan, ja inkluderejeaddji *tāua* (‘moai duinna’) ges lea inklusiiiva. Nu ahte jus goas nu deaivvadat maoriin ja



dat  





dát  


diet  


do dot  
(dut)  


duot  
 

dot  




"Moai geavahetne guvttiidlogu dáppe."



*Moai*-nammasaš geađgebáccit Beassášsullos, gos maiddái geavahit guvttiidlogu.

háliidat váldit su duodas vuhtii, de fertet dalle muitit geavahit juste rivttes sáni, *tāua*.

Dán láhkai láhttejit Jaskesábis mánja giela, dego mat maorigiela lassin haváijagiella ja Beassášsullo dahjege Rapa Nui rapanuigiella. Iige dás nohkka, seamma guovllus gávdnojit maid gielat main eai leat dušše ovttaidlogut, guvttiidlogut ja mánnggaidlogut, muhto maiddái golmmaidlogut – okta sátni mearkkaša ovdamearkka dihte 'mii golmmas'. Dalle go gielas lea golmmaidlohku, de mánnggaidlogu pronomenat eai mearkkaš 'eanet go guokte olbmo' nu go sámegielas, baicce 'eanet go golbma olbmo'. Maiddái dain gielain lea vejolaš ja iešalddes njulgestaga bággu muitalit, gulatgo don *min* jovkui vai it. Nie dasto loahpaloahpas gávdnojit eai dušše guokte sierra sáni dasa masa sámegielas dárbbášuvvo *moai*, muhto olles njeallji sáni dasa mii sámegielas lea *mii*. Ovdamearkka dihte Papua-Ođđa-Guineas hállet manangiela, mas leat earret eará pronomenat *kitaru* 'moai duinna', *keru* 'moai suinna', *kitato* 'mun ja doai', *keto* 'mun ja soai', *kita* 'mii dinguin' ja

*keka* 'mii singuin (muhto it don)'. Dieđus mii sáhttit sirret dáid mearkkašumiid maiddái sámegielas, muhto dákkár gielain dáid dieđuid ferte mitalit seamma láhkai go sámegielas ferte mitalit, leatgo sáhkai *mii* vai dušše *moai* – vaikko Davvi-Eurohpá canetlogugielat eai dan seamma láhkai gáibit.

### Dat, dát, diet, duot, dot – ja dut?

Guvttiidlogus lea sámegiela grammatihkas dehálaš rolla, mii váilu lagamus ránnjágielain. Guvttiidlogus lea dattetge čielga mearkkašupmi, ja dan lea daninassii álki oahppat, vaikko ii livčče oahppan sámegiela vuosttaš giellan. Dilli lea baicce earálgan nuppi pronomenjoavkku buohta, mii ii oro ožžon nu ollu fuomášumi go sáhtášii oažžut dalle go mitalit sámegiela earenoamáš luonddu birra earáide ja figgat kánske oahpahit earáid geavahit dan riehta. Sámegielas gávdnojit oainnat unni-mustá vihtta demonstratiiva pronomena: *dat*, *dát*, *diet*, *duot* ja *dot*. Eará láhkai go ovdamearkka dihte pronomeniin *moai*, de ii oro beare álki čilget earáide dahje oba alccesis, goas guđege pronomena ferte dahje oažžu geavahit. Dahje mo daid galgá jorgalit eará gielaide dahje mo eará gielaidda pronomeniid galgá jorgalit sámegillii?

Dárogielas eai leat lahkage ná ollu demonstratiiva pronomenat, dušše *den/det* ja *denne/dette*. Ruotagielas seamma láhkai. Suomagielas leat golbma: *se*, *tämä* ja *tu*. Dát sánit dieđus sulastahttet sámegiela pronomeniid, muhto seamma láhkai go *moai* ferte jorgaluvvot guvttiin sániin (*vi to*, *me kaksí*), de *diet* lea dávjá dárogillii sullii *den der*, *duot* ges jorgaluvvo Konrad Nielsena beakkán sátnegirjii mielde golmmain sániin *den der borte*, ja *dot*-sáni jorgalussii dárbbašit olles njeallje sáni: *den der langt borte*. Gielaidda erohusat leat dákkár

ko duodaid seammalárganat go guvttiidlogu buohta: Sámegiela grammatihkas demonstratiiva pronomeniin leat eanet erohusat dahjege distinkšuvnnat go canetlogugielain. Dalle go mitalan munno birra, de mun ferten mitalit aiddo guovtti olbmo birra. Dalle go don mitalat *dan*, *dien*, *duon* dahje *don* tinjga birra, fertet mitalit oalle dárkilit gos don oainnat dan, mii dážii lea dávjá dušše *den*. Dieđus dárogielas sáhtta geavahit eanet sániid dego ovdamearkka dihte *den der borte* (*duot*) dahje *den der nærmere deg* (*diet*), muhto dasa ii leat bággu – dárogillii ii oktageardánit leat bággu mitalit nu ollu go sámegillii.

Demonstratiiva dahjege čujuheaddji pronomeniid bargun lea čujuhit áššiide maid almmuhit substantiivvaiguin. Daid sáhtta geavahit oktan substantiivvaiguin (*duot viessu*) dahje daiguin sáhtta ollásit buhttet substantiivva (*duot*). Dákkár sániin leat maiddái eanet abstrákta geavahanvuogit, muhto daid konkrehta vuodđun lea dat, ahte dat čujuhit báikkiide maid mii dákkárat sáhttit oaidnit, go hállat guđet guimmiideametguin. Dalle go geavahit sániid *dat*, *dát*, *diet*, *duot* ja *dot*, mii fertet váldit vuhtii iežamet (dan gii hállá dahje čállá) ja iežamet guldaleddjiid (du gii guldat dahje logat). *Dát* lea juoga mii lea mu lahka, *diet* ges lea du lahka. *Dát viessu* lea mu luhtte, *diet viessu* ges dieppe du luhtte. Muhto *duot* eará viesut eai leat seamma láhkai áibbas munno luhtte, eai mus dás ja eai ge dus dies – dat leat duoppe gos nu, daid moai gehčče dego mat livččiimet fas ovttas, bálddalaga, iige leat šat dehálaš erohus dán ja dien gaskas. *Duot* mearkkaša ge juste aiston dan Konrad Nielsena *den der borte*. Muhto eanet miellagiddevažžan sámegiella šaddá dalle go muitit, ahte gávdno maiddái *dot*. Mii dot lea?

Konrad Nielsena mielde erohus *duon* ja *don* gaskkas lea dat, ahte *duot* lea *den der borte* ja *dot ges den der langt borte*. Gokko de gávdno dasto rádjá daid gaskkas? Man guhkkin bat *duot* nohká ja *dot* álgá? Seammain láhkai go *dán* ja *dien* buohta, dáikko maid lea gažaldat geahččanguovllus, perspektiivvas. Jus moai gehčče ovdamearkka dihte Guovdageainnu márkana várddus báikkis gos oidne mánggalágan viesuid, de dalle sáhtte oaidnit *duon* rukses viesu mii lea oalle lahka, ja de dan duohken *duon* alit viesu, ja de vel dobbelaččas oidno *dot* rukses viesu, *dot* mii lea guhkkeleappos go *duot* guokte viesu. Muhto *duon* ja *don* erohusa ii sáhte mih-tidit mehteriid mielde. Orru baicce nu, ahte jus *duot* rukses viessu váldoši eret alit viesu ovddas, de dalle dat doppelimus viessu ii kánske šat leat ge *dot*, muhto baicce *duot* rukses viessu.

Dát mii badjelaččas lea čilgejuvvon lea oalle lunddolaš eatnasiidda geat máhttet sámegiela. Dát lea ge dat mii lea miellagiddevaš: Sámegiela hálliide lea áibbas lunddolaš, ahte ná dát sánit geavahuvvojit. Muhto eará gielaid hálliide dát ii leat ollege čielggas. Sámegiela leat dát njeallje sáni – *dát*, *diet*, *duot* ja *dot* – maiguin sáhttit konkrehtalaččat čujuhit viesuide ja eará tinggaide maid mii oaidnit. Hálli geahččanguovlu ii leat álo seamma go guldaleaddjis, muhto dan ferte maiddái váldit vuhtii. Muhto dát geahččanguovllut eai váldojuvvo seammain láhkai vuhtii sámegielaide olggo-bealde. Seammain ollu demonstratiiva pronomenat eai oro gávdnomiin ovttage eará Eurohpá gielas, mat leat loahpaloahpas moaddečuodi. Nu go juo namuhuvvui, dárogielas dán lágan sánit leat sullii guokte (*denne* ja *den*), suomagiela golbma (*tämä*, *tuo* ja *se*). Dilli lea dákkár miehtá Eurohpá, maiddá ovdamearkka dihte

dain gielain main leat seammain eksotalaš guvttiidlogu personpronomenat go sámegielas. Vilges viesus ge birgejit guvttiin dahje golmmain demonstratiiva pronomeniin.

Muhto sámegiela demonstratiiva pronomenat eai noga oba dása ge. Miehtá dán teavstta lea geavahuvvon maiddá *dat*, okta sámegiela dábalamos sániin. *Dat* ii dábaláččat oidno seammain láhkai go *dát* oidno mu luhtte, *diet* du luhtte ja nu ain. Ja ii ge dás ge nohkka: *dan*, *dán*, *dien*, *duon* ja *don* lassu duoppil dáppil Deanuleagis leamaš geavahusas maiddá guđat demonstratiiva pronomena, *dut*. Dán lea čállán muitui juo Konrad Nielsen gii čuođenár jagi dassái lea muitalan, ahte go *duot* lea dárogillii *den der borte* ja *dot ges den der langt borte*, de Kárášjogas ja Buolbmágis lea gullon *dut*, mii lea ain vel guhkkelis, viđain dárogiel sániin daddjon *den der svart langt borte*. Dán áigge dat gullo hui hárvu, muhto liikká *dut* lea gul geavahusas muhtin báikkiin maiddá Ohcejogas Suoma bealde.

### Ja de do dot do doppe

Eanáš guovlluin *dut* (mii lea guhkkelis go *dot*) lea dat tetge amas, muhto sullii seammain mearkkašumi sáhttit muitalit ain ovttain eará koansttain: do doppe, duon viesu ja don viesu duohken sáhtta vuhttot *do dot* viessu. Muhtumin sáhttit ovttahttit maiddá eanet dákkáraš sániid: *die diet* viessu, *die dat* viessu, *die dat die* viessu ja nu ain viidasabbot. Muhto jus galgat rehenastit dušše albma, ovttaskas demonstratiiva pronomeniid, de dalle dat leat sámegiela "dušše" sullii vihtta, dahje guhtta doppe gos *dut* maid lea geavahusas. Namuhan veara lea goit dat, ahte muhtun Ruoŋa beale davvisámegiela suopmanat sulastahttet julevsámegiela dainna, ahte dop-

pe eai geavat sáni *diet*, muhto *dat* sisttisdoallá maiddái mearkkašumi 'diet (die du luhtte)?

Maiddái eará sámegiela leat vehá unnit demonstratiiva pronomenat, ja davvisámegiella lea ge giella mas dat leat earenoamáš ollu. Aiddo dán dihte lea juste davvisámegiela demonstratiiva pronomeniid vuogádat áibbas earenoamáš Eurohpá gielaide gaskkas. Ja mii vel eanet, sámegiella lea dán temá olis oalle earenoamáš olles máilmmi gielaide gaskkas. Gávdnojit dieđus mánja duháha giela maid birra dutkiin ii leat vel nu ollu diehtu, muhto go duiskkalaš Holger Diessel analyserii 234 iešgudetlágan giela miehtá máilmmi, dušše 12 giela ledje dán dáfus seamma riggát go sámegiella – ja dain dušše njeallje giela semmasullasaččat go dat suopmanat, main gávdno maiddái *dut*. Eará láhkai go guvttiidlogu buohta, de ii oktage dáin gielain leat eurohpálaš giella. Dán áigge dattetge maiddái Davviriikkain gávdnojit olbmot geat leat bohtán Somalias ja hállet somaligiela dahje leat eret Nigerias ja hállet hausagiela. Sin gielain leat seamma ollu dakkár sánit go *dat*, *dát*, *diet*, *duot* ja *dot*.

Muhto jus galgat gávdnat giela mas leat seamma ollu demonstratiiva pronomenat go doppe gos maiddái *dut* gullo, de dalle fertet kánske vuolgit gitta Madagaskariii Indiaábis. Ja vaikko boahuttevaš dutkamušat muhtun beaivve čájehivčče, ahte áibbas nie guhkás ii dárbbáš

vuolgit, de juo dál sáhttit oalle sihkarit dadjat, ahte aiddo dakkár demonstratiiva pronomenat dagahit sámegiela stuorra máilmmi perspektiivvas oalle earenoamážin. Vel eanet earenoamážin go guvttiidlohku, mii ii dieđus leat beare dábalaš máilmmi gielain dat ge.

Aiddo dakkár sániid dihte gielladutkit dego Konrad Nielsen ja Ole Henrik Magga leat lohkan ahte sámelbmot lea «áicama álbmot» (*et iakttagelsens folk*) – sámegiella buktá ovdan ollu eanet nyánsaid go mánja eará giela. Dát laktása dieđus maiddái dasa ahte áicama álbmot earuha maiddái guvttiidlogu ovttaid- ja mánjgaidlogus, muhto vel hárvenut lea dat ahte leat nu ollu demonstratiiva pronomenat. Sámegiela grammatihka buot stuorámus earenoamášvuohta sáhttá leat dat, ahte kánske máilmmis ii gávdno oktage eará giella, mas livčče sihke dakkár pronomenat go *moai*, *soai* ja *doai*, ja de dasa lassin vel *dat*, *dát*, *diet*, *duot* ja *dot* – ja vel *dut* dahjege *do dot do doppe*.

